

Rum, politik och ”meningslösa” upplopp. Ungdomsupplopp i Stockholm 1948–1965

Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson

SAMMANDRAG: Under efterkrigstiden skakades Stockholm återkommande av så kallade ungdomsupplopp, som av samtidens makthavare förstods som opolitiska, ja näst intill meningslösa i sin obegriplighet. Samtidigt låter händelserna oss resonera kring förhållandet mellan det offentliga rummet och människors kollektiva aktörskap. Genom att närma sig upploppen utifrån den politiska filosofen Jacques Rancières teorier och kritisk humangeografi argumenterar Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson i sin artikel för att upploppen i sig var ett möte mellan två oförenliga ordningar, polisens och jämlikhetens princip, att deltagarnas förståelse av händelserna går att närma sig via de kvarlevor de lämnat efter sig och att upploppen ur den synvinkeln i högsta grad bör förstås som politiska.

NYCKELORD: ungdomsupplopp; polisens ordning; jämlikhetens princip; skapandet av urbana rum; rätten till staden; det politiska rummet; bråkig politik.

PUBLICERINGSHISTORIK: Originalpublicering.

ANDRÉS BRINK PINTO är historiker vid Lunds universitet.

E-POSTADRESS: andres.brink_pinto@genus.lu.se

MARTIN ERICSSON är historiker vid Lunds universitet.

E-POSTADRESS: martin.ericsson@hist.lu.se

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Brink Pinto, Andrés & Martin Ericsson (2019) ”Rum, politik och ’meningslösa’ upplopp. Ungdomsupplopp i Stockholm 1948–1965”, i *Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys*, nr 11, s. 41–69.

DOI: <https://doi.org/10.13068/2000-6217.11.2>

© Författarna/Arkiv förlag & tidskrift 2019 (publicerad 9 december 2019)

Artikeln distribueras enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: Erkännande-Ickekommersiell-IngaBeredningar 3.0 Unported, som medger fri icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys är en sakkunniggranskad vetenskaplig tidskrift för samhällsvetenskap och historia. Samtliga artiklar publiceras fritt tillgängliga på:

www.tidskriftenarkiv.se

Beständig länk, DOI: <https://doi.org/10.13068/2000-6217>

Den här artikeln finns tillgänglig i följande format:

PDF: via beständig länk, DOI: <https://doi.org/10.13068/2000-6217.11.2>

TRYCK: ingår i bokutgåva av numret, ISBN: 978 91 7924 333 3

Grafisk utformning och sidnumrering är identisk i pdf och tryck.

Samtliga artiklar i nr 11 (2019) nås via beständig länk,

DOI: <https://doi.org/10.13068/2000-6217.11>

Arkiv. Tidskrift för samhällsanalys

ISSN: 2000-6217 (för elektronisk resurs)

ISSN: 2000-6225 (för tryckta nummer)

ges ut av

Stiftelsen Arkiv för främjande och spridning
av samhällsvetenskaplig och historisk forskning

genom

Arkiv förlag & tidskrift

Box 1559

SE-221 01 Lund

BESÖK: L Gråbrödersg 3 c, ipg

TEL: 046-13 39 20

ARKIV FÖRLAG: arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

TIDSKRIFTEN ARKIV: red@tidskriftenarkiv.se · www.tidskriftenarkiv.se

ANSVARIG UTGIVARE & CHEFREDAKTÖR: Sven Hort

ADMINISTRATIV REDAKTÖR: David Lindberg

REDAKTÖRER: Paavo Bergman, Per Danneford, Lisa Kings,

Zhanna Kravchenko, Anna-Maria Sarstrand Marekovic

Rum, politik och ”meningslösa” upplopp. Ungdomsupplopp i Stockholm 1948–1965

ANDRÉS BRINK PINTO & MARTIN ERICSSON

Inledning

Under decennierna efter andra världskrigets slut (en period som ofta framställs som en lugn och harmonisk tid i svensk historieskrivning) skakades svenska storstäder som Stockholm, Göteborg och Malmö av flera dramatiska kravaller, vilka i pressen beskrevs som ”ungdomsupplopp”. Inflytelserika lokalpolitiker och opinionsbildare hävdade att de var ett symptom på en rad ”ungdomsproblem” som sades ha framträtt efter kriget. Varken kravallerna i sig eller det sätt som de beskrevs i den samtida debatten var något unikt för Sverige. Tvärtom var ”ungdomsupplopp” ett fenomen som förekom även i andra delar av Europa under 1950- och 1960-talen: ett exempel är de så kallade ”rock’n’roll-upplopp” som ägde rum i Storbritannien, Västtyskland, Östtyskland, Norge, Danmark och Finland 1956–57.¹

I Stockholm ägde flera sådana upplopp rum med relativt jämna mellanrum under efterkrigstiden, och fem av dessa kommer att diskuteras i denna artikel: de så kallade Söderkravallerna 1948, oroligheterna

1. Se till exempel Berggren 2009, s. 52; Bjerrum 2004, s. 86–87; Cohen 2002; Damsholt 2014, s. 21–26; Ekelund 2017, s. 67–75; Lundberg 2016; Nilsson 2010, s. 25–38; Nilsson 2006, s. 231–248; Poiger 2000, s. 77–95.

Artikeln är ett resultat av forskningsprojektet Ungdomsupplopp och ungdomspolitik 1948–1989, som finansierats av Vetenskapsrådet (dnr 2015-01680).

i Berzelii park 1951 och 1954, kravallerna på nyårsaftonen 1956 och på Hötorget sommaren 1965. Händelserna förstods på en rad olika sätt. Vissa kommentatorer hänvisade till massans psykologi, andra till hemmens bristande uppfostran och ytterligare andra till samhällets moraliska urartning och ungdomens alienation. Diskussionen om upploppen präglades emellertid av en konsensus om att ungdomarna egentligen inte ville något, att oavsett vad upploppen berodde på så var de inte politiska – till skillnad från de kravaller med krav på rösträtt och bröd som ägt rum under 1900-talets första decennier. Detta utgör en uppenbar parallell till våra dagars förortsupplopp som också sker i en kontext av mogna demokratiska stater med relativt välfungerande institutioner och som även de vanligen beskrivs som opolitiska och utan explicita krav.²

Empiriskt har detta sätt att förstå ungdomsupplopp som ”opolitiska” ett visst stöd. I varje fall om vi förstår politik som den vardagliga skötseln av staten och olika sociala rörelsers kamp för att skaffa sig inflytande över samhällsutvecklingen genom att ställa mer eller mindre tydligt formulerade krav riktade mot staten eller någon annan kollektiv aktör.³ Samtidigt ställer en sådan förklaringsmodell krav på att i sådana fall förklara upploppen utifrån något annat perspektiv. Att slå fast att de berodde på enskilda individers eller grupper moraliska fel och bristande impuls-kontroll, som våra dagars förortsupplopp ofta förklaras av politiker, är en förklaring som väcker fler frågor än svar. Geografen Mustafa Dikeç konstaterar att en sådan modell inte kan förklara vare sig plats eller tidpunkt för upploppen, och om det i ett samhälle finns ett visst antal avvikande individer borde väl dessa delta i upplopp snart sagt varje helg?⁴

Som enskilda händelser var upploppen lätt hanterade för polisen, som återupprättade ordningen med ett vidlyftigt bruk av sablar och ridpiskor. De ledde dock till omfattande debatter och fritidspolitiska åtgärder från Stockholms stad, i form av omfattande utredningar och stundtals kostsamma åtgärder. Eftersom upploppen saknade uttalade krav och tydliga kollektiva aktörer lånade de sig till de mest skilda tolkningar. Upploppens mening tillhörde uttolkarna snarare än deltagarna. Men att

2. Jämför med Dikeç 2017a, s. 1–15.

3. Tilly 2008, s. 5.

4. Dikeç 2017a, s. 6–9.

enbart definiera upploppen som en polisiär eller social fråga är att underkänna deras betydelse. Misslyckandet med att erkänna någon som ett politiskt subjekt börjar med att inte förstå, eller ens försöka förstå, vad de uttrycker.⁵

Detta misslyckande behöver inte vara givet på förhand. Vårt syfte med denna artikel är att med utgångspunkt i ett antal ungdomsupplopp i Stockholm under åren 1948–1965 diskutera förhållandet mellan det offentliga rummet och människors kollektiva, politiska aktörskap. Genom att föra denna diskussion vill vi närma oss de svåra frågor som ungdomsupploppen ställer om vad som alls bör räknas som ett politiskt handlande. Vi vill göra det genom att söka efter de utsagor som upploppsdeltagarna själva gjorde under händelserna, samt genom att analysera deras rumsliga agerande. Det är ett problemkomplex med relevans inte bara för den historiska analysen av dessa händelser, utan även med stor vikt för förståelsen av urbant politiskt handlande i vår egen tid. Vi kommer att argumentera för att den typ av konfrontativt handlande i det urbana offentliga rummet som utspelades under ungdomsupploppen är politik med utgångspunkt i filosofen Jacques Rancières tes att politik sker i mötet mellan en polisiär ordning och jämlikhetens princip. Denna tolkningsram är relevant för förståelsen både av de ”historiska” ungdomsupplopp som skakade svenska städer under efterkrigstiden och de upplopp som ägt rum i samma städers förortsområden under det senaste decenniet. Dessa fenomen uppvisar förvisso tydliga olikheter, inte minst vad gäller platserna de utspelar sig på och förekomsten eller avsaknaden av en rasifierad förståelse av deltagarna, men vi menar att de också har tydliga likheter i att de är händelser som synliggör vem som har rätt att vistas i det urbana rummet och på vilka villkor detta sker. Därmed kan en analys av det nära förflutnas ungdomsupplopp hjälpa oss att förstå vår egen samtid.

5. Jämför med Kaulingfreks 2015, s. 133; Loftus 2014, s. 239–241; Lapeyronnie 2009, s. 21–26.

Metod och material

Vår metodologiska utgångspunkt är att det går att undersöka denna typ av störningar av det offentliga rummet och den polisiära ordningen genom att i första hand söka spåren efter deltagarnas röster. Vi har intresserat oss för de fragment som återstår av händelserna där deltagare på olika sätt beskrivit och förklarat sitt agerande. Bara så kan vi skapa en förståelse för deras handlingar. Genom förståelsen går det också att analysera deras kollektiva handlingar och sätt att agera i stadsrummet. I synnerhet när det gäller ungdomar, som ofta beskrivs som utan röst eller deltagande i det politiska livet, menar vi att det är möjligt att fånga politisk handling genom att studera deras rumsliga praktiker och de utsagor från deltagarna själva som återstår.⁶

Vi har valt att söka utsagor från deltagare och beskrivningar av deras rumsliga praktiker genom två källtyper. För det första har vi undersökt Stockholmspolisens arkiv. I rapporter och förhör ombads omhändertagna att beskriva och förklara sina handlingar. För det andra har vi sökt utsagor i lokaltidningarnas rapportering från händelserna. Båda dessa källor har vissa källkritiska utmaningar. När det gäller utsagor från polismaterial så är de tillkomna i en för den omhändertagna utsatt situation. Det är rimligt att anta att människor valt att tiga om straffbara handlingar och att de strävat efter att framstå som skötsamma medborgare. Å andra sidan innebär det att de motiverande utsagor som finns bevarade bör vara sådant som den talande höll för självklart, även om utsagorna också användes av polisen för att bevisa brottsliga gärningar. För citaten i tidningarna gäller möjligen det motsatta. Det finns viss anledning att misstänka att de citat som återges är de som väckte störst sensation.

Både för polismaterial och tidningsartiklar gäller att utsagorna passerat en polismans eller en journalists penna innan de bevarats. Det är med andra ord möjligt att personen som nedtecknat dem kan ha tolkat eller sammanfattat vissa utsagor. Detta gäller också för beskrivningar av deltagarnas rumsliga praktiker, som beskrivits av poliser eller journalister som inte själva varit deltagare och som dessutom haft ett tydligt syfte med vad som beskrivits.

6. Jämför med Elwood & Mitchell 2012, s. 1–3; Cele 2013, s. 77.

Vi menar dock att arkivmaterialet är de bästa möjliga källorna för att förstå ungdomsupploppen som politiska fenomen. Alternativet hade varit att genomföra intervjuer vilket burit med sig än större problem. För det första finns en stor utmaning vad gäller urval. Händelserna involverade tusentals personer, men då de saknade mer formell organisation är det svårt att veta vem som kan anses vara en representativ deltagare. Det finns också anledning att misstänka att många, kanske de flesta, av deltagarna har avlidit. Vidare spelar tiden mellan händelserna och vår egen tid stor roll för människors möjlighet att minnas. I synnerhet när det handlar om händelser som har omgärdats av starka berättelser finns det stor risk att minnet färgas av efterhandskonstruktioner och forskaren riskerar att få en berättelse som mer handlar om intervjupersonens nutida förståelse av händelsen och om vad som borde ha gjorts snarare än ett fönster in i det förflutna.⁷

Två decennier av ungdomsupplopp i Stockholm

För att ge en kontext till vår analys behöver vi först kort presentera de fem upplopp vi studerat.⁸ Samtliga upplopp präglas av att polisen ingrep hårdhänt mot vad de uppfattade som ordningsstörande folkmassor, men sett till det faktiska våld som utövades av polis respektive deltagare går det enkelt att konstatera att upploppen kanske snarare bör beskrivas som polisupplopp än som ungdomsupplopp. I sin iver att stävja varje ansats till ordningsstörning ingrep polisen hänsynslöst vilket i flera fall kom att utgöra en tändande gnista till oroligheterna.⁹

1948: Söderkravallerna på Götgatan

På långfredagen 1948 var alla biografteater och andra nöjesinrättningar på Söder stängda. Men det var ändå många människor i rörelse på Götgatan, som fungerade som en central nöjesgata för ungdomar från Söder och Söderort. Vad som förefaller ha varit ett vanligt förekommande gatubråk mellan två gäng utlöste ett polisingripande. När en av de gripnas

7. Jämför med Portelli 1990.

8. Dessa upplopp beskrivs i närmare detalj i Ericsson & Brink Pinto 2019.

9. Jämför med Moran & Waddington 2016, s. 15–38.

kamrater försökte frita honom svarade poliserna med vad som uppfattades som överväld. Inför en växande och upprörd folksamling tillkallades förstärkning och poliserna drog sina sablar för att skingra de församlade. Detta blev startpunkten för fem dagars återkommande upplopp på Söder. De följde i stort sett samma förlopp. Mellan sju och åtta på kvällen samlades stadigt större folksamlingar på Medborgarplatsen och närliggande gator, och som mest talar uppgifterna om 10 000 deltagare. Vid någon punkt hände något som fick ansvarigt befäl att beordra skingring, det kan ha varit en kastad flaska, att en häst bringats i panik av visselorkaner eller bara att folkmassan välvt ut i körfältet på Götgatan. Sedan följde några timmar av skingringsförsök där poliser till häst och till fots splittrade alla folksamlingar med sina sablar, ridspön och batonger. Oroligheterna upphörde inte förrän polisen spärrade av en rektangel som bildades av Högbergsgatan, Västgötagatan, Skånegatan och Östgötagatan, med själva Medborgarplatsen som epicentrum. Där kontrollerades alla förbipasserande och ungdomar och de som inte kunde uppge ett trovärdigt syfte med sin närvaro avvisades från platsen.¹⁰

1951 och 1954: kravaller i Berzelii park

Nybrokajen och Berzelii park utgjorde något av ett centrum i nöjeslivet i Stockholm under 1950-talet. Flera högprofilerade restauranger och teatrar låg i eller nära parken. Dessutom låg parken strategiskt placerad längs det gångstråk som förband nöjesfältet Gröna Lund på Djurgården med spårvagnshållplatsen på Karl XII:s torg. Mellan midnatt och klockan ett fylldes därför området på fredags- och lördagskvällar med nöjeslystna människor på väg hem eller vidare till nästa ställe.

Sensommaren 1951 resulterade rutinmässiga polisingripanden mot illegalt spel och prostitution i kravaller. Precis som 1948 verkar en starkt bidragande orsak varit polisens urskillningslösa bruk av sabelchocker för att skingra folksamlingar. Enligt *Expressen* ska folkmassan ha ropat ”kör

10. ”Södertumultet”, *Aftonbladet* 27 mars 1948, s. 1; ”5.000 i vilda upplopp på Söder”, *Dagens Nyheter* 30 mars 1948, s. 1, 30; ”Mera bråk på Söder”, *Dagens Nyheter* 1 april 1948, s. 1, 15; ”Avspärrning gav Götgatan normal puls”, *Dagens Nyheter* 2 april 1948, s. 1, 26; Rapporter med diarienummer 2418–2425, D1a:237, Polismyndigheten i Stockholms arkiv (PSA); Rapport med diarienummer 2465, D1c:41, PVD8, PSA.

hem bylingen!” som svar på att poliserna drog sina sablar och beordrade utrymning av platsen. Efter den första händelsen präglades lördagskvällarna i augusti av att tusentals människor återkommande skingrades av poliser till fots och till häst. Det absoluta flertalet skadade tillhörde nattflanörer som fick huvudskador av sabelhugg, men vid ett tillfälle kastas en polis i vattnet från Nybrokajen.¹¹

Under sensommaren och hösten 1954 upprepades snarlika scener på samma platser. Under ett antal fredags- och lördagskvällar fylldes området av människor som var på väg från Djurgården eller bara var ute för att studera folkvimlet. Så stora människomassor verkar dock ha uppfattats som ett ordningsproblem av polisen som, stundtals mycket våldsamt, skingrade dem med ryttare och sablar. De tumultartade kvällarna innehöll också relativt mycket våld mellan människor i folkmassan, bland annat fick en man livshotande skador sedan han kastats genom ett skyltfönster.¹²

1956: nyårskravallerna på Kungsgatan

Tidigt på nyårsaftonskvällen 1956 började en grupp ungdomar kasta smällare från viadukterna över Kungsgatan i centrala Stockholm. Några timmar senare var gatan så full av ungdomar att trafiken hindrades. Många människor sjöng och blåste i papperstrumpeter samtidigt som de fortsatte att kasta smällare och skjuta raketer. Till sist beslutade ordningsmakten sig för att utrymma platsen genom att splittra folkmassan med ridande polis. Därefter bildade konstaplar till fots kedjor för att spärra av Kungsgatan. I korsningen mellan Kungsgatan och Sveavägen återsamlades stora delar av folkmassan. De fortsatte att föra oväsen samtidigt som en del flaskor kastades mot både polisen och förbipasserande bilar. Trafiken hindrades också av att cyklar kastades ut i körbanan. En mindre grupp ungdomar vält till och med några parkerade personbilar.

11. PM till kriminalpolisintendenten 28 augusti 1951, B3d:1, Kriminalpolisen (Krim), PSA; VPM till herr polismästaren 25 augusti 1951, B3d:1, Krim, PSA; Dossier nummer 6.425/1951, B3b:44, Krim, PSA; Dossier nummer 6.576/1951, B3b:44, Krim, PSA; Dossier nummer 6.476/1951, B3b:46, Krim, PSA; ”Flottister med i ’slaget på Ströget’”, *Expressen* 30 juli 1951, s. 7.

12. Dossier nummer 32.855/1954, Krim, PSA; Dossier nummer 33.011/1954, Krim, PSA; Dossier nummer 33.489/1954, Krim, PSA.

För att stävja detta inledde polisen en rensningsaktion som tryckte ner folkmassan till gatorna kring Hötorget. Där vandaliserades vagnar tillhörande torghandeln. Poliserna möttes av glåpord som ”känn hur det luktar mässing” och liknande. Ungdomarna plundrade också torgstånden på kålrötter, morötter och andra rotfrukter som kastades mot polisen.¹³

1965: Hötorgskravallerna

Under sommarlovet 1965 samlades ungdomar på trapporna till Stockholms konserthus vid Hötorget. Flera av dem var mods, eller beskrevs åtminstone så av pressen. Under sommaren hade ungdomarna lyssnat på musik, druckit öl och umgåtts utan allvarliga ordningsstörningar, även om vissa tidningar beskrev deras närvaro i stadsrummet som en störning i sig.¹⁴ De sista veckorna på sommarlovet växte antalet ungdomar på torget. Under de två sista helgerna i augusti resulterade ett par rutinmässiga polisingripanden kopplade till bråk mellan mods och andra ungdomar i upploppsliknande situationer. Polisens ingripande togs inte emot positivt, en yngling som senare dömdes för uppvigling ropade bland annat ”se så djävligt polisen bär sig åt” och ”anmäl dom djävla nazistdrängarna”. Grupper av ungdomar kastade sten och flaskor mot polisen, och krossade skyltfönster i kvarteren runt Hötorget. Efter en helg av oroligheter valde polisen till sist att införa något som närmast liknade undantagstillstånd i området och spärrade helt av Hötorget för ungdomar. De omhändertog sammanlagt 665 personer, de flesta med stöd av polisinstruktionens § 19, som innebar att personer som riskerade att störa allmän ordning kunde omhändertas utan att ha begått ett brott.¹⁵

13. PM med diarienummer 3 1957, B2d:22, samt rapport med diarienummer 25 1957, D1a:248, Polisvakt-distrikt 4 (PVD4), PSA.

14. ”Mods-terror på Hötorget”, *Expressen* 2 juni 1965, s. 10.

15. Se bland annat Förundersökningsprotokoll 14451, B2c:689, diarieanteckningar över omhändertagna, C2:207–208, samt rapport med diarienummer 15561, B2c:691, PVD4, PSA.

Ungdomsupploppens kultur

Sammanfattningsvis går det att konstatera att de fem undersökta upploppen har snarlika förlopp. De har alla en förhistoria av att ungdomar samlades i större antal på någon centralt belägen plats, som Medborgarplatsen eller Hötorget. I de flesta fallen föregicks också upploppen av att ungdomar och polis hade en längre gemensam historia av konflikt om bruket av den plats som sedan stod i centrum för upploppen. När det gäller östra Söder går det 1948 att tala om en folklig stadsdel med kontinuerliga småbråk mellan ungdomar och polis.¹⁶ Kravallerna i Berzelii park och Hötorget var båda kulmen på en växande konflikt som pågått från försommaren.¹⁷ På platsen uppträdde ungdomarna regelmässigt i gränslandet mellan det olämpliga och olagliga. Till exempel genom att kasta smällare omkring sig och blåsa utmanande i papperstrumpeter, som på nyårsafton 1956.¹⁸ Eller genom att gunga bilar, som folkmassan ska ha gjort utanför Chinateatern en sommarnatt 1951.¹⁹ Beteendet i sig var oftast fullt tillräckligt för att leda till ett polisingripande som vanligen följdes av motstånd från den gripna och ofta fritagningsförsök från hans (för det var oftast en han) kamrater, vilket i sin tur fick polisen att begära förstärkning och dra sina sablar. Polisens sabelskramlande möttes då av visselorkaner och viss sten- och flaskkastning och sedan var upploppet igång.

Här går det att konstatera fem saker. För det första kan vi konstatera att upploppen för oss framstår som relativt godartade. Det förekom mycket få inslag av grovt våld från deltagare, i stället stod ordningsmakten för den absoluta merparten av våldet i form av sabelchocker och ridande poliser som sprängde fram och ”vispade omkring sig med ridspöna”, som *Expressen* uttryckte det 1951.²⁰ Det vill säga ett brett och förhållandevist urskillningslöst bruk av våld som drabbade alla som befann sig i folk-

16. Franzén 1992, s. 22–45.

17. Se till exempel ”Razzia i centumparker i natt”, *Expressen* 20 juli 1951, s. 6; ”Modsterror på Hötorget”, *Expressen* 2 juni 1965, s. 10.

18. Rapporter med diarienummer 40391/1956 och 40396/1956, D1a:248, PVD4, PSA.

19. Dossier nummer 6.576/1951, B3b:46, Krim, PSA.

20. ”Pappa med två-årigt barn var ömklig syn i Berzelii i går”, *Expressen* 2 september 1951, s. 5.

massan, oavsett om de satte sig till motvärn eller inte.²¹ Polisen förefaller aldrig ha riskerat att förlora kontrollen över stadsrummet på det sätt som de ibland gjort vid våra dagars förortsrevolter.²² En reflektion är också att våldet, från båda sidor men framför allt från polisen, verkar avta över tid. Ingripandena 1948, 1951 och 1954 präglas alla av ett mer urskillningslöst och våldsamt bruk av sablar och hästar för att skingra folkmassorna än det som användes vid kravallerna på nyår 1956 eller på Hötorget 1965.

För det andra visar upploppen på konkret händelsenivå vikten av att anlägga ett relationellt perspektiv på sociala oroligheter.²³ Polisen framstår som en central part i upploppens uppkomst och eskalering, och upploppen växte fram som ett resultat av en serie interaktioner mellan folkmassans deltagare och polisen. Det pekar mot förekomsten av en föreställning om vad vi kan benämna som en moralisk ordning rörande relationen mellan folkmassa och polis. Ytterst få personer verkar intresserade av att diskutera polisens ”vara eller icke vara” i de fall vi studerat.²⁴ Men det verkar ha funnits en utbredd känsla för vilka slags polisengripanden som var acceptabla och vilka som var över gränsen. Ingripanden som gick över denna föreställda gräns löpte mycket större risk att utlösa ett upplopp.²⁵ Det urskillningslösa i polischockerna verkar också varit något som väckte anstöt hos många av de omhändertagna. Många gav uttryck för uppfattningen att de som bara stått lugnt och stilla inte borde bli påridna, slagna eller omhändertagna.²⁶ En person uttryckte det som att polisen borde ”gå på dem som hade med saken att göra och icke sådana, som bara kommo och gingo förbi”.²⁷ Flera omhändertagna menade också att de visst lytt polisen, möjligen bara inte så snabbt som konstapeln önskat, och att det därför var helt fel att de blivit slagna och rapporterade.²⁸ Att bara vara en

21. Jämför med Waddington 1991, s. 177–178.

22. Jämför med Dikeç 2016, s. 95–120.

23. Sutterlüty 2014, s. 44–50; Moran & Waddington 2016, s. 33–38.

24. Även om vissa undantag finns. Se till exempel rapport med diarienummer IIII12/1951, D1a:248, PVD4, PSA.

25. Jämför med Sutterlüty 2014, s. 41–43.

26. Se till exempel rapport med diarienummer 14424/1965, B2c:689, PVD4, PSA.

27. Rapport med diarienummer 6425/1951, B3b:44, Krim, PSA.

28. Se till exempel rapporter med diarienummer 2421–2437/1948, D1a:237, PVD8, PSA; rapport med diarienummer 22/1957, D1a:248, och rapport med diarienummer 410/1965, B2d:30, PVD4, PSA.

del av en folksamling förstods inte som grund nog för att bli utsatt för polisens våld, och att kunna passera vissa platser eller helt enkelt röra sig i sin egen takt verkar ha setts som ett inslag i en förställd rätt till den egna staden.

För det tredje fanns en låg acceptans för polisens sätt att återupp-
rätta ordningen bland många deltagare. Stora polisinsatser beskrevs av de som utsattes för ingreppen ibland med paralleller till "Nazityskland".²⁹ Poliserna kunde beskyllas för att vara "nazistdrängar" och "bolsjeviker", vilket rimligen bör förstås som ett sätt att markera att deras uppträdande inte var förenligt med föreställningen om en rätt till rörlighet i ett friare land än Nazityskland eller Sovjetunionen.³⁰ Bäst vore nog om polisen kunde "ta det lilla lugna", som en gripen uttryckte det.³¹ Att polisens agerande delvis kunde förklara upploppen var en tolkning som också spreds i nyhetsrapporteringen vid några av upploppen. Exempelvis riktade *Expressen* 1948 skarp kritik mot polisens "vilda jakter" som endast ökade irritationen bland vanligt folk som annars inte skulle ha deltagit i folksamlingarna, och *Dagens Nyheter* anklagade den ridande polisen för ett "kavalleristiskt uppträdande".³² Tre år senare resonerade självaste *Polistidningen* på ett snarlikt sätt rörande orsakerna till kravallerna och konsekvenserna av polisens våldsanvändning. På ledarsidan argumenterade tidningen för att en alltför låg bemanning tvingat polismännen på plats att tillgripa våld, men menade samtidigt att de bestämt vägrade "erkänna att den dragna sabeln och batongen är rätta metoden". Varje slag med sabeln mot nyfikna åskådare sades föda nya polishatare som i sin tur bidrog till en hätsk stämning.³³

För det fjärde kan vi konstatera att de kollektiva handlingar som utfördes i upploppssituationerna är så sinsemellan lika att det går att tala om att de både förutsatte och påvisade förekomsten av en så kallad konflikt-repertoar, det vill säga en historiskt föränderlig uppsättning praktiker

29. Rapport med diarienummer 15334/1965, B2c:690, PVD4, PSA.

30. Rapport med diarienummer 6476/1951, B3b:46, Krim, PSA; Rapport med diarienummer 40402/1956, B2c:355, PVD4, PSA.

31. Rapport med diarienummer 2474/1948, D1a:237, PVD8, PSA.

32. "Kravallerna visar avmattningstendenser", *Expressen* 1 april 1948, s. 8; "Polisledningens omdöme", *Dagens Nyheter* 31 mars 1948, s. 4–5.

33. "Vattenönsning föreslagen", *Polistidningen* nr 17 1951, s. 285–286.

för konfrontativt handlande som utvecklas, lärs och sprids genom mötet mellan kollektiva aktörer som deltar i offentliga konflikter.³⁴

För det femte är det tydligt att alla upplopp också handlade om en kamp om stadsrummet, om vem som får vara på vilken plats och vilka slags ageranden som är (o)acceptabla där. Här är det också tydligt att polis och deltagare i upploppen hade stundtals mycket olika uppfattningar om vad som var ett normalt respektive föregelseväckande agerande. Till exempel ingrep polisen nyårsnatten 1956/57 mot ungdomar som kring tolvslaget tutade i papperstrumpeter och dansade på körbanan.³⁵

Rätten till staden

Det förekommer rikligt med utsagor som pekar på förekomsten av en föreställning om en moralisk rätt att röra sig obehindrat på stadens gator. Flera gripna hänvisade till sin ”lika rätt att gå på gatan” eller liknande formuleringar.³⁶ En gripen man konstaterade att han vägrade lyda polisens order att flytta sig eftersom ”man betalar väl skatt för att få gå på gatan”.³⁷ En annan motiverade sin vägran att lyda polisen med att han ”inte hade någon anledning att flytta på sig”.³⁸ Kanske var det så enkelt att många av de som vägrade lyda polisens skingringsorder ”stod precis där [de] ville” som en gripen uttryckte saken?³⁹

Det var också vanligt att omhändertagna personer menade sig vara på platsen i ett legitimt ärende. Vad som var ett legitimt ärende berodde så klart på avsändaren. Polisen gjorde uppenbarligen bedömningen att samtliga omhändertagna på något sätt överskridit lagens gränser. Flera av de gripna lyfte å sin sida fram omständigheter som de menade borde ha undantagit dem från polisens ingripanden. En man konstaterade att han enbart protesterat mot en polis som knuffat honom när han köpt

34. Brink Pinto, Ericsson & Nyzell 2015, s. 100–102; Lapeyronnie 2009, s. 24. En mer utförlig analys av ungdomsupploppens konfliktrepertoar finns i Brink Pinto & Ericsson 2019, s. 1–26.

35. Rapport med diarienummer 40391/1956, och rapport med diarienummer 40396/1956, PVD4, PSA.

36. Rapport med diarienummer 2472/1948, D1a:237, PVD8, PSA.

37. Rapport med diarienummer 12/1957, D1a:248, PVD4, PSA.

38. Rapport med diarienummer 9940/1951, D1a:248, PVD4, PSA.

39. Rapport med diarienummer 14387/1965, B2c:689, PVD4, PSA.

korv och att han blivit gripen trots att han haft för avsikt att lämna platsen. Att köpa korv sågs precis som att vänta på en släkting eller vän som fullt legitima anledningar att uppehålla sig på platser, oavsett om polisen beordrat skingring eller inte.⁴⁰ I dessa fall menade sig en del gripna ha rätten att ”stå där så länge [de] ville”.⁴¹ Även rörelsen i staden, att ta sig från en plats till en annan, framträder som en legitim anledning till att få passera polisens avspärningar.⁴² En man vars framfärd hejdades under nyårskravallerna reagerade upprört genom att ropa ”Var fan ska man gå, det finns ju snutar överallt”.⁴³

Här går det att ana konturerna av en konflikt om rätten att vistats i stadsrummet på egna villkor, där polisen blev omedelbar motpart. Däremot är det mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att finna några som helst indikationer på att upploppen skulle vara del i någon mer ordnad kampanj för eller mot något. Visserligen går det att tillskriva vissa av deltagarna vid vissa upplopp kollektiva identiteter som till exempel ”söderungdomar” eller ”mods”, men vi har inte funnit några exempel på explicita krav som ställts av deltagare i upploppen med dessa identiteter som bas. Vi kan inte heller se några exempel på att intressegrupper eller sociala rörelseorganisationer trätt fram och påstått sig företräda deltagarna i upploppen. Om vi förstår politik som ett kollektivt ställande av krav riktade mot staten eller mot en tredje part med staten som medlare måste slutsatsen alltså bli att dessa upplopp inte var politiska. Med en sådan ganska snäv förståelse av politik är det lätt att se hur dåtida betraktare kunde tala om upplopp utan mening, vad som i den engelskspråkiga litteraturen kallats *issueless riots*.⁴⁴ Men det finns omständigheter som komplicerar bedömningen av ungdomsupploppen som ”opolitiska”, och det är mot dessa omständigheter som vi nu ska rikta uppmärksamheten.

40. Rapport med diarienummer 2472/1948, D1a:237, och rapport med diarienummer 2446/1948, D1c:41, PVD8, PSA; Rapport med diarienummer 40419/1956, D1a:248, PVD4, PSA.

41. Rapport med diarienummer 40405/1956, D1a:248, PVD4, PSA. Se också rapport med diarienummer 14387/1965, B2c:689, PVD4, PSA.

42. Se till exempel rapport med diarienummer 40402/1956, B2c:355, och rapport med diarienummer 15233/1965, B2c:690, PVD4, PSA.

43. Rapport med diarienummer 12/1957, D1a:248, PVD4, PSA.

44. Marx 1970, s. 21–33.

Ungdomspolitiska reaktioner på ”opolitiska” upplopp

Även om upploppen saknade explicit formulerade krav gav de redan när de utspelade sig upphov till omfattande politiska åtgärder och utredningar.⁴⁵ De ”opolitiska” upploppen fick, paradoxalt nog, stora politiska effekter. Förutsättningen var att upploppen diskursivt kunde betecknas som just ”ungdomsupplopp”, vilket hängde samman med uppfattningen att det fanns särskilda ungdomsproblem som växte i styrka i hela västvärlden under efterkrigstidens första decennier. Därmed antogs upploppen ha att göra med problem som ”ungdomar” stod för, och kräva ”ungdomspolitik” för att lösas.⁴⁶ De upplopp som tydligast konstruerades som just ungdomsupplopp fick därför de starkaste politiska effekterna, medan de upplopp där diskursen var mindre framträdande inte fick samma effekter. Kravallerna i Berzelii park kom till exempel att kopplas samman inte endast med ungdomsproblem utan även med kriminalitet och Stockholms ”undre värld” – ett socialt problemkomplex som under det tidiga 1950-talet påstods omfatta allt från narkotikaförsäljning och häleri-verksamhet till prostitution och (manlig) homosexualitet.⁴⁷ Berzelii-kravallerna sågs därför som ett i första hand polisiärt problem.

Söderkravallerna, nyårskravallerna och Hötorgskravallerna konstruerades däremot som i första hand renodlade ungdomsupplopp, och gav upphov till en febril verksamhet inom de lokala myndigheter som hade ansvar för åtgärder mot och för ungdomar. Under Söderkravallerna ingrep även civilsamhället kraftigt. Redan under pågående kravaller ordnade idrottsorganisationer och tidningar egna nöjesgalor för att locka ungdomar bort från oroligheternas centrum.⁴⁸ Stockholms barnavårdsnämnd inspirerades av dessa åtgärder, och under de kommande åren arrangerade

45. Framväxten av ett ungdoms- och fritidspolitiskt fält kopplat till upploppen beskrivs i närmare detalj i Ericsson & Brink Pinto 2019.

46. Se till exempel Bradley 2012, s. 19–35; Gilbert 1986; Nilsson 2009, s. 354–375; Olson 1992, s. 102–104.

47. Se exempelvis VPM till herr polismästaren daterat 25 augusti 1951, B3d:1, Krim, PSA; ”Berzeliiipublik direkt från krogarna”, *Aftonbladet* 28 augusti 1951, s. 6; ”Berzelii-kravallerna”, *Stockholms-Tidningen* 31 juli 1951, s. 14; ”Från Stockholms horisont”, *Polistidningen* nr 18 1951.

48. ”Söderungdomen inbjuds till skojig gratisfest”, *Afton-Tidningen* 2 april 1948, s. 2, 15; ”Södergrabbar...” *Expressen* 4 april 1948, s. 1.

myndigheten egna nöjesarrangemang under påskhelgen i uttryckligt syfte att förhindra nya oroligheter.⁴⁹ Kravallerna ledde alltså till att en tidigare inte existerande form av fritidspolitiska arrangemang skapades. Detta mönster skulle återkomma.

Efter såväl nyårs- som Hötorgskravallerna vidtog barnavårdsnämnden omfattande utredningar, där psykologiska och kriminologiska experter försökte avgöra varför kravallerna ägt rum och vilken typ av ungdomar som deltagit. Utredningarna, som bland annat involverade intervjuer med så gott som alla gripna ungdomar, kom till något olika resultat. Nyårsutredningen anlade masspsykologiska perspektiv och rekommenderade att staden borde agera för att förhindra att ungdomar över huvud taget samlades i stora skaror på offentliga platser, eftersom folksamlingar sades innebära en risk för att utlösa masspsykos.⁵⁰ Hötorgsutredningen fokuserade snarare på relationen mellan olika ungdomsgrupper som riskerade att hamna i konflikt med varandra. Dess rekommendation var att staden borde agera för att hålla olika grupper separerade, i syfte att undvika konflikter mellan dem.⁵¹ Båda förslagen ledde till konkreta fritids- och ungdomspolitiska beslut, som i bägge fallen innebar en form av rumslig styrning av ungdomars rörelser.⁵² Efter nyårskravallerna genomfördes en styrning av ungdomar bort från Stockholms centrum ut till dess periferi. Barnavårdsnämnden ordnade nämligen under kommande nyårsafton flera påkostade nöjesarrangemang på fritidsgårdar i Stockholms förorter i det uttryckliga syftet att förmå ungdomar att inte åka in till Kungsgatan.⁵³ Efter Hötorgskravallerna skapade nämnden två nya fritidslokaler med tydlig ”pop-karaktär” i Stockholms city som

49. Barnavårdsdirektörens tjänsteutlåtande 17 oktober 1951 (bilaga 22 till protokoll 23/10 1951), A1aa:77, Stockholms stads barnavårdsnämnds arkiv (SSBN), Stockholms stadsarkiv (SSA).

50. ”Utredning angående ungdomar som anhållits i samband med gatubräken i Stockholms centrum nyårsnatten 1956/1957 (Bihang till stadskollegiets utlåtanden och memorial nr 100)”, i *Stockholms stadsfullmäktiges handlingar (SSH) 1958*.

51. ”Hötorgskravallerna i Stockholm hösten 1965 (Bihang till stadskollegiets utlåtanden och memorial nr 93)”, i *SSH 1967*.

52. Jämför med Dikeç 2007, s. 286–287. För en mer uttömmande analys av den fritidspolitiska maktutövningen, se Ericsson & Brink Pinto 2018, s. 59–85.

53. Se stadsfullmäktiges protokoll 7/12 1957 i *SSH 1957* samt stadsfullmäktiges protokoll 24/2 1958 respektive utlåtande nr 331 1958 i *SSH 1958*.

medvetet skiljde sig från förörternas fritidsgårdar i framtoning och funktion, med det uttalade syftet att de ungdomar som tidigare suttit på det offentliga Hötorget i stället skulle välja att umgås med varandra inomhus, där de inte riskerade att stöta ihop med andra grupper.⁵⁴

Vad dessa utredningar och program visar är att trots att ungdomsupploppen sågs som ”opolitiska” ledde de till politiska åtgärder – och därmed sågs de i någon mån som en företeelse som ägde rum på eller i anslutning till ett politiskt fält. Detta fält var, vill vi argumentera för, Stockholms urbana, offentliga rum: ett rum som i sig var eller blev politiskt under själva ungdomsupploppen.

Staden som politiskt rum

Det finns olika sätt att närma sig staden som politiskt rum. En tänkbar hållning är att det är maktrelationer eller en kamp mellan konkurrerande intressen som gör rummet politiskt. Detta är dock en hållning som i någon mening tar rummet för givet, som en spelplats för på förhand givna grupper och/eller institutioner. Det är också hållningar som inte fångar vad som är specifikt för det politiska rummet.⁵⁵

Vår utgångspunkt är att det är den offentliga dimensionen av rummet som gör staden till stad. Det bär med sig att stadsrummet alltid har en inneboende spänning mellan mänsklig aktivitet som skapar rum och stadsplanerarnas tanke om att skapa specifika stadsrum. Kampen står, med kulturgeografen Don Mitchells ord, mellan att producera rum eller att få rum producerade för sig. På en mer empirisk nivå kan vi också konstatera att även de mest genomtänkta utformningarna av stadens offentliga rum bär på möjligheten av felanvändning och oanade konsekvenser. I vårt fall är det uppenbart att till exempel konserthusets trappor aldrig var avsedda att fungera som en plats för hundratals ungdomar att dricka öl och lyssna på popmusik – men ändå blev trappornas främsta funktion just det under några sommarmånader 1965. Det som gör stads-

54. ”PM angående Cityverksamheten” 20/6 1966 i ärende 264/1966 samt ungdomsstyrelsens protokoll 4 oktober 1966 § 3, A1ac:44 respektive A2ag:3, SSBN, SSA. Se även ”Hötorgskravallerna i Stockholm hösten 1965 [...]”, i *SSH 1967*, s. 58–60.

55. Dikeç 2005, s. 172.

rummet offentligt är alltså inte en på förhand bestämd offentlighet utan snarare olika gruppers rumsliga ianspråktagande. Här kan vi skönja en dialektik mellan två radikalt olika sätt att skapa staden som rum.⁵⁶

Polisens ordning

Det ena sättet kan, med filosofen Jacques Rancières ord, kallas polisens ordning. Detta ska inte förväxlas med gatupolisen, den polis som skingrar folkmassor med sabel och ridspön. I stället är Rancière ute efter en organiserande princip som kan sammanfattas på följande vis:

[E]n ordning av kroppar som definierar uppdelningen mellan sätt att handla, sätt att vara och sätt att tala, som gör att kroppar via sina namn hänvisas till en viss plats och en viss uppgift [...] [p]olisen är inte så mycket en ”disciplinering” av kroppar som en regel för deras framträdande, en konfiguration av *sysselsättningar* och av egenskaper hos de rum där sysselsättningarna fördelas.⁵⁷

Här ingår alltså i någon mening de flesta typer av tänkbara mänskliga samhällen. Alla sätt att styra behöver enligt detta sätt att tänka etablera en polisens ordning. Det är också viktigt att inskräpa att polisens ordning inte enbart innefattar den disciplin och den styrning som sker via statliga organ. Den innefattar enligt Rancière alla aktiviteter som har som effekt ett bevarande av det hierarkiska ordnandet av funktioner och platser. I vårt fall är det alltså uppenbart att även organisationer som kan förstås som tillhörande Folk rörelsesverige eller civilsamhället också ingick i en ordning som syftade till att förhindra och förebygga ungdomsupplopp – åtminstone agerade sådana organisationer på detta sätt under Söderkravallerna 1948, som framgick ovan. Kanske går det till och med att förstå Rancières polisiära ordning som en utveckling av Marx tanke om ordningens parti.⁵⁸

Denna ordning bär stora likheter med den polis Foucault menar är ett villkor för urbanitetens existens, för honom går det inte att skilja mellan ”att utöva polis” och att ”urbanisera”.⁵⁹ Foucault menar vidare att det rumsliga ordnande som ligger till grund för modernt styre kan ses i sin

56. Mitchell 2003, s. 18–36.

57. Rancière 2006, s. 50.

58. Rancière, 2006 s. 41–76; Marx 1983, s. 37–42. Se också Dikeç 2005 s. 172–181.

59. Foucault 2010, s. 295–298.

renaste form i instruktioner om hur pestsmittade städer skulle underkastas den strängaste karantän där först de olika distrikten skulle skiljas åt för att sedan ytterligare delas upp i enskilda hus. Varje rum skulle vara underkastat övervakning, varje individ skulle ha en bestämd plats och ett bestämt syfte. Mot den kaotiska pesten ställdes den totala ordningen.⁶⁰

Geografen Mustafa Dikeç konstaterar att Foucault utgår från en rumslig ordning för att undersöka kopplingar mellan makt och rum. Rancière å andra sidan fokuserar på hur naturaliserade rumsliga ordningar, polis, utgör en bas för vissas styrning och andras underkastelse, alltså ett sätt att skilja de styrandes röster från de styrdas läten. Polisens ordning är en styrning som sätter var sak på sin rätta plats, oavsett om det sker via polismannens sabel eller fritidsgården där ungdomar kan spela i band.⁶¹ Enligt Dikeç går det att förstå polisens ordning som en rumslig stängning, som ett sätt att tygla rummet som transformativ faktor genom att stänga alla möjliga rum där uttalanden och handlingar som går mot polisens ordning kunde uttalats eller gjorts.⁶²

Jämlikhetens princip

Om polisens ordning utgör den första principen för styrning av mänskliga samhällen, utgörs enligt Rancière den andra av jämlikhetens princip, som kan definieras som ”spelet av praktiker vägledda av förutsättningen att vem som helst är jämlik med vem som helst annan, samt av omsorgen om att verifiera denna förutsättning”.⁶³

I sig är den totala jämlikheten en logisk omöjlighet, vem som helst kan inte vara jämlik med vem som helst annan, men för Rancière är det i all sin omöjlighet också en drivkraft bakom frigörelse som process. Han exemplifierar genom att återge en berättelse om hur de romerska plebejerna tillkämpade sig rätten att blir lyssnade på genom att benämna sig själva som politiska subjekt och genom att förskansa sig på den aventinska kullen. Därigenom felbenämnde de sig själva i relation till den

60. Foucault 2017, s. 247–252.

61. Därmed inte sagt att alla former av polisiär ordning är likvärdiga. Ur de flesta perspektiv är det självfallet en stor skillnad på att få en sabel i huvudet eller en lokal att vistas i.

62. Dikeç 2005, s. 172–181.

63. Rancière 2006, s. 67.

rådande ordningen som dittills slagit fast att de inte var några som behövdes lyssnas på. I felbenämningen ligger tanken på att någon eller några som fått en tilldelad plats, en tilldelad funktion och blivit benämnda i den polisiära ordningen kan bryta upp detta genom att benämna sig själva som något annat, som någon eller några med rätt att finnas, agera och benämnas som vem som helst. Genom felbenämningen kan de som tidigare varit oräknade börja räknas. I vårt sammanhang är dock felanvändningen av platsen minst lika viktig för att visa jämlikhetens princip. Rancière använder "barrikadbyggare som fattar de urbana kommunikationsvägarna på ett bokstavligt sätt, så att de blir ett 'offentligt rum'" som ett exempel på en sådan felanvändning av platser som uttryck för jämlikhetens princip. Att i sina rumsliga praktiker göra anspråk på att använda stadens centrala platser kan alltså vara ett sätt för de som tidigare inte räknats att omvandla sig själva till subjekt, att bli jämlika med vem som helst.⁶⁴

Det politiska rummet

I mötet mellan dessa två oförenliga principer skapas enligt Rancière politik. För honom är politik alltså inte den dagliga skötseln av en stat utan de tillfällen när jämlikhetens princip tar plats och bryts mot polisens ordning. För att jämlikheten ska ta plats, för att den ska kunna äga rum, behöver den formuleras med utgångspunkt i en orätt. En orätt är inte juridisk, det är inte en tvist mellan bestämda parter som kan hanteras genom lämpliga juridiska procedurer. För Rancière är orätten något som alltid kommer finnas eftersom jämlikheten potentiellt alltid kan utsträckas ytterligare och eftersom den polisiära ordningen är principiellt oförenlig med jämlikhet. Det kommer alltid finnas några som inte tillerkänns en plats, eller som tilldelats en plats utanför där de befinner sig, som de ungdomar som deltog i de upplopp vi här har utgått från. I denna mening är också jämlikheten en ständigt närvarande möjlighet. Men samtidigt är orätten också något som kan behandlas genom förändringar i relationer och förändringar i själva den terräng i vilken spelet äger rum. När nya politiska subjektiveringar, vilka visar sig genom namngivande och platstagande i enlighet med jämlikhetens princip, möter den polisiära ordningen uppstår politik. Eller något annorlunda formulerat: det är när den orätt som

64. Rancière 2006, s. 41–76 (citatet från s. 51).

den polisiära ordningen gör på jämlikheten adresseras som politik uppstår. Varje enskild handling bär alltså inte en i sig politisk innebörd. Det är när handlingen innebär en störning av den polisiära ordningen genom att föra in delar som inte hör hemma i ordningen som den blir politisk, till exempel genom att (fel)använda en plats på ett sätt som bär inom sig en möjlighet att vem som helst är jämlik med vem som helst annan. I vårt fall skulle det kunna handla om ungdomar som upplever sig ha rätten att själva sätta spelreglerna för hur de ska få röra sig på gator de upplever som sina eller om en föreställd rätt att vistas i och delvis omforma den centrala stadens offentliga rum.⁶⁵

De historiska exempel Rancièrè anför rör sig mellan vår samtid, ett revolutionärt franskt 1800-tal och den romerska republiken. För en empiriskt skolad historiker ger detta onekligen upphov till en viss åksjuka, och empirin fungerar mer illustrativt än analytiskt. Samtidigt är det uppenbart att Rancièrès sätt att tänka kring vad som är politik passar väldigt väl för att förstå en historisk kontext som den svenska efterkrigstiden. I ett samhälle där alla medborgare förment har lika rättigheter och där rätten till fri rörlighet i staden delvis kodifierats genom demonstrationsrätten i regeringsformen blir också det konfliktfyllda mötet mellan jämlikhetens princip och polisens ordning en brännpunkt där politik uppstår.

Geografen Erik Swyngedouw menar i sin läsning av Rancièrè att det politiska också är en form av demokratisering där avskummet, pöbeln, de som står utanför, etablerar en ny ordning av tid och plats där de blir synliga, påtagliga och hörbara som del i folket, de som räknas. Han förtydligar med en rad exempel på urbana resningar där reaktioner på partikulära orätter snabbt förvandlats till generella angrepp på hela den institutionella ordningen. Swyngedouw lyfter fram det transformativa i att förvandla partikulära krav till den universella utsagan om en annan, jämlik, ordning. Genom att inte ställa specifika krav kräver de som ställts utanför, de vars kroppar och röster inte räknas, allt. Det är också i det ljuset vi behöver se den polisiära ordningens krav på krav och de förtvivlade utsagorna om att deltagarna i ungdomsupploppen inte ville något med sina handlingar. I den konkreta handlingen att vara i stadsrummet påbörjades i stället experiment i nya sätt att vara i staden såväl som ett försvar av

65. Rancièrè 2006, s. 41–76. Jämför med Swyngedouw 2009, s. 605–608.

en upplevd hävdvunnen rätt till den folkliga staden. På detta sätt menar Swyngedouw att upproriska folkmassor i sig är antiutopiska. Snarare än att ställa krav om en utopisk framtid är de alltid konkret bundna till en tid och en plats, vad Swyngedouw kallar ett rum av oenighet. Det är genom de konkreta platserna och handlingarna som den universella principen om jämlikhet bringas i vardande.⁶⁶

De upplopp vi har utgått från här uppfyller mycket av det Swyngedouw ringar in. De saknade uttalade krav på en föreställd framtid eller konkret institutionell förändring och kan i den meningen sägas ha varit både antiutopiska och kanske till och med utan egentlig mening. Men i både tal och handlingar bar de med sig kravet på att deltagarna skulle få finnas i stadsrummet på sina egna villkor. Genom att använda platser i det offentliga framträdde de och blev i någon mening verkliga genom att kunna ses av såväl sig själva som av andra.⁶⁷

Socialantropologen Femke Kaulingfreks menar med utgångspunkt i Rancière att ungdomsupplopp kan placeras i gränslandet mellan polisens ordning och politik, som praktiker som ignorerar eller stör konsensusbyggande politiska institutioner och system. Hon menar att ungdomsupplopp är ett slags politisk intervention från de som befinner sig i en position som inte tillåter några andra former av politisk handling – ”det är en politisk praktik som inte har någon politisk mening om vi med politik bara menar det institutionaliserade politiska spelet”.⁶⁸ Denna typ av politik kan i enlighet med Kaulingfreks beskrivas som ”bråkig politik”: *unruly politics*. Här ingår uppträdanden som kan uppfattas som normbrytande eller störande. I våra fall kan det röra sig om att till exempel dansa runt mitt i körbanan under vilda tjut, som en kvinna gjorde på Nybroplan en sommarnatt 1951.⁶⁹ Det kan också vara att på ett ”förargelseväckande” sätt blåsa i en trumpet, som en ung man gjorde nyårsnatten 1956.⁷⁰

Exemplen kan verka banala, och utgör de kanske mest frivola utslagen av en föreställd rätt till staden. Men enligt Kaulingfreks har sådan

66. Swyngedouw 2014, s. 169–178.

67. Jämför med Lefebvre 1991, s. 31–46; Franzén, Hertting & Thörn 2016, s. 39–57.

68. Kaulingfreks 2015, s. 37.

69. Rapport med diarienummer 6165/1951, B3b:41, Krim, PSA.

70. Rapport med diarienummer 40396/1956, D1a:248, PVD4, PSA.

bråkig politik sitt ursprung i delade erfarenheter av asymmetrisk makt, en orätt om vi så vill, snarare än i färdiga identiteter som klass, ras eller nationalitet. Den är riktad mot staten, men ställer inte några krav. I de fall vi redovisat verkar den upplevda orätten i första hand vara polisens våld och att människor stängdes ute från delar av stadsrummet. I avsaknad av ledare och paroller kan den bråkiga politiken bara förstås som omedierad omedelbar handling som ställer frågan om vem som kan sätta gränserna för vad som är politiskt och vem som är utestängd från det politiska spelet så som det spelas.⁷¹

Det är också viktigt att poängtera att stadsrummet som sådant både skapades och blev politiskt genom ungdomsuppluppen: det framgick av de många och nya fritidspolitiska åtgärder som vidtogs efter uppluppen. Dikeç betonar att rum (*space*) aldrig är naturligt givet utan alltid något som är under skapande och därmed både något som kan störas och en källa till störningar. Därmed blir stadsrummet både källa till och organiserande princip för politik. Politiska subjekt kan konstitueras rumsligt och förvandla abstrakta rum till differentierade rum. Samtidigt är detta något som bara kan ske på, från, genom och mellan polisens rumsliga ordning. Rummet kan skapas på ett sätt som omöjliggör politik och på ett sätt som öppnar möjligheter för nya användningar och subjekt. Politiken sker i omkodningen av rummet, bort från den tänkta funktionen till något annat. För Dikeç är ett centralt inslag i politik ett motstånd mot det givna i platser. Det är alltså genom rumsliga praktiker, till skillnad från exempelvis representation, erkännande eller diskurs, som politik sker.⁷²

Kanske går det att gå så långt som att mena att denna typ av kollektiva konfrontationer i stadsrummet bär med sig och tillfälligt skapar alternativa ordningar. Genom manipulationen, subversionen och omkodningen av platser produceras stadsrum där jämlikhetens princip kan realiseras, om så bara för en kort stund.⁷³

71. Kaulingfreks 2015, s. 35–41, 63.

72. Dikeç 2005, s. 181–183; Dikeç 2015, s. 3, 83–89; Dikeç 2017b, s. 51.

73. Leitner, Sheppard & Sziarto 2008, s. 158–162.

Ungdomsupploppen som bråkig politik

Vi har använt en handfull ungdomsupplopp från Stockholms historia för att närma oss de mer allmänna frågorna om hur kollektivt konfrontativt handlande kan förstås politiskt samt hur stadens gemensamma rum skapas genom människors kollektiva (miss)bruk av rummet. Metodologiskt visar vår undersökning det både möjliga och fruktbara i att arbeta med utsagor från dem vars handlingar redan på förhand har definierats som obegripliga eller utan mening. Oviljan att erkänna människor som politiska subjekt börjar ofta med att inte förmå sig förstå vad de uttrycker. Här finns en viktig anledning att inte enbart basera undersökningar av det urbana rummet på utsagor från stadsplanerare, borgarråd eller polisbefäl. På samma sätt som vi behöver tala med de som saknar röst i den offentliga diskussionen efter samtida förortsupplopp behöver vi stiga ner i arkiven för att finna utsagor från deltagare i upplopp som ligger längre tillbaka i tiden.⁷⁴ Därigenom vill vi liksom historikern E.P. Thompson lyfta fram de aktörer som annars i bästa fall beskrivs med ett nedlåtande konstaterande om att deras handlingar var meningslösa anomalier och i sämsta fall helt glöms bort.⁷⁵ Ungdomsupplopp och liknande störningar av den rådande ordningen visar på grundläggande motsättningar i samhället och kräver att vi tar både deltagare och händelser på allvar.

Ett viktigt inslag i ungdomsupploppen var förflyttningen av kroppar från de platser de borde varit på till platser där de plötsligt blev synliga. Om inte annat syns detta i polisens och stadens omfattande batteri av åtgärder. Polisens sätt att få ett slut på upploppen var i samtliga fall vi undersökt att sätta in stora poliskommenderingar som, liksom den pestsmittade stadens karantän, fysiskt spärrade av delar av stadsrummet och stängde ute alla som förstods som ungdomar. Det är också tydligt att de styrande politikerna i Stockholm frenetiskt försökte sätta ”rätt” namn på deltagarna i åtminstone vissa av upploppen. Genom omfattande undersökningar delades den amorfa massan av ”ungdomar” upp i mer precisa kategorier som exempelvis ”mods”. För att förhindra uppkomsten av liknande situationer vidtogs också åtgärder som att anordna nyårsfester

74. Jämför med Hörnqvist 2016, s. 577–580.

75. Thompson 1977, s. 11–13.

och öppna ungdomsgårdar. Allt som ett sätt att tilldela de namngivna ungdomarna ”rätta” platser för att förhindra att de skulle befinna sig på fel platser och agera på ett sätt som gick i stäv med platsernas tänkta funktion. I den dagliga felanvändningen av platser och försöken att styra ungdomarna till specifikt anvisade platser går det att se en pågående kamp om hur stadsrummet skulle vara. Antingen skulle stadens centralt belägna platser bli levande differentierade rum som producerades av de som brukade dem eller så skulle de bli abstrakta rum som skapades genom planering i stadens förvaltningar.

Rancière menar att politik händer när de vars tal hittills bara erkänts som läten felbenämner sig själva som fullvärdiga subjekt som har rätt att tala och höras och när de bryter mot en polisiär ordning av platser och funktioner, i vårt fall genom att ta sig rätten att vistas i det offentliga rummet på sina egna villkor. Som vi har visat återkommer en typ av utsaga hos deltagare i alla de upplopp vi presenterat: strävan att erkännas som en som har rätt att vistas i stadsrummet. Det vill säga rätten att erkännas som vem som helst, rätten att ha social rättvisa och likhet inför lagen som levd verklighet och inte enbart som abstrakt princip.⁷⁶

I en förlängning av Rancières resonemang anser vi därför att ungdomsupploppen i Stockholm faktiskt går att se som politiska, om vi med politik menar något som äger rum när de vars plats inte erkänts i stadsrummet stör den polisiära ordningen genom att felanvända centralt belägna platser där de plötsligt blir synliga som subjekt.⁷⁷ Som svar på denna materialisering av jämlikhetens princip skapades också nya polisiära ordningar. Den politiska betydelsen av upploppen ligger i negationen av den politiska och rumsliga ordning som inte ger rättvisa till alla.⁷⁸ I den meningen bör ungdomsupploppen definitivt förstås som en form av politik.

Ungdomsupplopp i välfärdsstatens Stockholm var självfallet ingen unik företeelse. Som vi visade inledningsvis var de snarare en variation på ett vanligt förekommande fenomen i åtminstone nordvästra Europa. Det går dessutom enkelt att dra historiska linjer både bakåt till 1800-talets

76. Sutterlüty 2014, s. 50–51.

77. Dikeç 2015, s. 107.

78. Kaulingfreks 2015, s. 131.

bråkiga lärlingskultur och framåt till dagens förortsuppopp.⁷⁹ Att unga samlas och betar sig på olämpliga och stundtals olagliga sätt i det urbana rummet är inget vi borde förvånas över. Kanske är det till och med så att appropriandet av vissa offentliga rum är en av få vägar att ta för grupper som är utestängda från många andra platser att vara på?⁸⁰ Därför är det anmärkningsvärt att den första reaktionen på denna typ av störning av den polisiära ordningen alltid tycks mötas av nymornad bestörtning. Om något borde förvåningen kretsa kring att den polisiära ordningen inte utmanas oftare.⁸¹ Här menar vi att vår historiska undersökning är av betydelse för att förstå vår samtid. Både genom att peka på vikten av att låta de vars röster endast erkänns som läten komma till tals, och genom att lyfta fram det politiska i rumsliga handlingar som vid en hastig anblick förefaller vara kaotiska och utan vare sig mening eller mål.

Så länge samhället är byggt på det hierarkiska ordnandet av kroppar, funktioner och platser kommer det finnas en inneboende konflikt mellan den polisiära ordningen och jämlikhetens princip. Och det är svårt att föreställa sig ett samhälle helt utan någon form av hierarkiskt ordnande. Därför bör vi inte vara fullt så förvånade nästa gång konflikten över hur stadsrummet ska produceras yttrar sig i dramatiska bilder på brinnande bilar eller stenkastning mot poliser. Men som Rancière konstaterar är inte en polisiär ordning likvärdig med en annan. Som historiker kan vi beskriva en polisiär ordning där jämlikhetens princip manifesteras genom otillbörligt tutande i papptrumpeter eller genom att kasta rotsaker på polisen. Men vi kan också se en tilltagande militarisering av vissa stadsrum i vår egen samtid. Att skapa en kritisk förståelse av denna kamp om rätten till staden kan vara ett sätt att bidra till bättre förutsättningar för etablerandet av differentierade rum och i förlängningen till en annan, mer inkluderande, polisiär ordning.

79. Edgren 1985; Berglund 2009; Hörnqvist 2016.

80. Jämför med Childress 2004, s. 195–205.

81. Dikeç 2017a, s. 9–15.

Referenser

Arkivmaterial

Polismyndigheten i Stockholms arkiv (PSA)
 Stockholms stadsarkiv (SSA)
 Stockholms stads barnavårdsnämnds arkiv (SSBN)
Stockholms stadsfullmäktiges handlingar (SSH), 1957, 1958, 1967

Tidningar

Aftonbladet
Afton-Tidningen
Dagens Nyheter
Expressen
Polistidningen
Stockholms-Tidningen

Litteratur

- Berggren, Lars (2009) ”Popgrupper växer upp som svampar ur jorden... Reflektioner kring en ungdomsrörelse i sextioalets Malmö”, i *Populärmusik, uppror och samhälle*, Lars Berggren, Mats Greiff & Björn Horgby (red.), Malmö: Malmö högskola.
- Berglund, Mats (2009) *Massans röst. Upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848*, Stockholm: Sids- och kommunhistoriska institutet.
- Bjerrum, Sissel (2004) ”Rock ’n’ Roll. Mødet mellem dem og oss”, i *Den kolde krig på hjemmefronten*, Klaus Petersen & Nils Arne Sørensen (red.), Odense: Syddansk universitetsforlag.
- Bradley, Kate (2012) ”Juvenile Delinquency and the Public Sphere. Exploring Local and National Discourse in England, c. 1940–69”, *Social History*, 37, 1.
 DOI: <https://doi.org/10.1080/03071022.2011.651582>
- Brink Pinto, Andrés & Martin Ericsson (2019) ”Youth Riots’ and the Concept of Contentious Politics in Historical Research. The Case of the 1948 Stockholm Easter Riots”, *Scandinavian Journal of History*, 44, 1.
 DOI: <https://doi.org/10.1080/03468755.2018.1480492>
- Brink Pinto, Andrés, Martin Ericsson & Stefan Nyzell (2015) ”Contentious Politics Studies. Forskningsfältet social och politisk konfrontation på frammarsch i Skandinavien” *Scandia*, 81, 1.
 URL: <https://journals.lub.lu.se/scandia/article/view/15862/14348> (22 augusti 2019)
- Cele, Sofia (2013) ”Performing the Political through Public Space: Teenage Girls’ Everyday Use of a City Park”, *Space and Polity*, 17, 1.
 DOI: <https://doi.org/10.1080/13562576.2013.780714>
- Childress, Herb (2004) ”Teenagers, Territory and the Appropriation of Space”, *Childhood*, 11, 2.
 DOI: <https://doi.org/10.1177/0907568204043056>

- Cohen, Stanley (2002) *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*, New York: Routledge.
- Damsholt, Inger (2014) "Rock Around the North", i *Nordic Dance Spaces. Practicing and Imagining a Region*, Karen Vedel & Petri Hoppu (red.), Aldershot: Ashgate Publishing.
- Dikeç, Mustafa (2005) "Space, Politics, and the Political", *Environment and Planning D: Society and Space*, 23, 2.
DOI: <https://doi.org/10.1068/d364t>
- Dikeç, Mustafa (2007) "Space, Governmentality, and the Geographies of French Urban Policy", *European Urban and Regional Studies*, 14, 4.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0969776407081162>
- Dikeç, Mustafa (2015) *Space, Politics and Aesthetics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dikeç, Mustafa (2016) "Rage and Fire in the French Banlieues", i *Urban Uprisings. Challenging Neoliberal Urbanism in Europe*, Margit Mayer, Catharina Thörn & Håkan Thörn (red.), London: Palgrave Macmillan.
- Dikeç, Mustafa (2017a) *Urban Rage. The Revolt of the Excluded*, New Haven: Yale University Press.
- Dikeç, Mustafa (2017b) "Disruptive Politics", *Urban Studies*, 54, 1.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098016671476>
- Edgren, Lars (1985) "Lärlingar som ungdomsproblem. En 'ungdomskultur' i Malmö under 1800-talets första hälft", *Elbogen*, 15.
- Ekelund, Robin (2017) *Retrospektiva modernister. Om historiens betydelse för nutida mods*, Höör: Symposion.
- Elwood, Sarah & Katharyne Mitchell (2012) "Mapping Children's Politics: Spatial Stories, Dialogic Relations and Political Formation", *Geografiska annaler B*, 94, 1.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0467.2012.00392.x>
- Ericsson, Martin & Andrés Brink Pinto (2018) "Att reglera ungdomars rörelser i staden. Fritidspolitisk styrning efter ungdomsupplopp i Stockholm 1956–1967", *Scandia*, 84, 2.
- Ericsson, Martin & Andrés Brink Pinto (2019) *Den bråkiga staden. Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm*, Stockholm: Stockholmia.
- Foucault, Michel (2010) *Säkerhet, territorium, befolkning*, Hågersten: Tankekraft.
- Foucault, Michel (2017) *Övervakning och straff*, Lund: Arkiv förlag.
- Franzén, Mats (1992) *Den folkliga staden. Söderkvarter i Stockholm mellan kriget*, Lund: Arkiv förlag.
- Franzén, Mats, Nils Hertting & Catharina Thörn (2016) *Stad till salu. Entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*, Göteborg: Daidalos.
- Gilbert, James (1986) *A Cycle of Outrage. America's Reaction to the Juvenile Delinquent in the 1950s*, New York: Oxford University Press.
- Hörnqvist, Magnus (2016) "Riots in the Welfare State: The Contours of a Modern-day Moral Economy", *European Journal of Criminology*, 13, 5.
DOI: <https://doi.org/10.1177/1477370816636901>

- Kaulingfreks, Femke (2015) *Uncivil Engagement and Unruly Politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lapeyronnie, Didier (2009) "Primitive Rebellion in the French Banlieus", i *Frenchness and the African Diaspora*, Charles Tshimanga, Didier Gondola & Peter J. Bloom (red.), Bloomington: Indiana University Press.
- Lefebvre, Henri (1991) *The Production of Space*, Oxford: Basil Blackwell.
- Leitner, Helga, Eric Sheppard & Kristin M. Sziarto (2008) "The Spatialities of Contentious Politics", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 33, 2.
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2008.00293.x>
- Loftus, Alex (2014) "Against a Speculative Leftism", i *The Post-political and Its Discontents*, Erik Swyngedouw & Japhy Wilson (red.), Edinburgh: Edinburgh UP.
- Lundberg, Björn (2016) "Nyårskravallerna i Malmö 1946–47. Sveriges första ungdomsupplopp?", i *Politik underifrån. Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (red.), Lund: Arkiv förlag.
- Marx, Gary T. (1970) "Issueless Riots" *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 391, 1.
DOI: <https://doi.org/10.1177/000271627039100103>
- Marx, Karl (1983) *Louis Bonapartes adertonde brumaire*, Göteborg: Proletärkultur.
- Mitchell, Don (2003) *The Right to the City. Social Justice and the Fight for Public Space*, New York: Guilford Press.
- Moran, Matthew & David Waddington (2016) *Riots. An International Comparison*, London: Palgrave Macmillan.
- Nilsson, Fredrik (2010) "When Rock and Roll Came to Town: The Threatening Body and the Promising Identity", i *Rockin' the Borders. Rock Music and Social, Cultural and Political Change*, Björn Horgby & Fredrik Nilsson (red.), Newcastle: Cambridge Scholars.
- Nilsson, Roddy (2006) "Kravaller i folkhemmet. Ligister, mods och kollektivt våld under efterkrigstiden", i *Väld. Representation och verklighet*, Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), Lund: Nordic Academic Press.
- Nilsson, Roddy (2009) "Creating the Swedish Juvenile Delinquent. Criminal Policy, Science and Institutionalization c. 1930–1970", *Scandinavian Journal of History*, 34, 4.
DOI: <https://doi.org/10.1080/03468750903126596>
- Olson, Hans-Erik (1992) *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?*, Lund: Arkiv förlag.
- Poiger, Uta G. (2000) *Jazz, Rock, and Rebels. Cold War Politics and American Culture in a Divided Germany*, Berkeley: University of California Press.
- Portelli, Alessandro (1990) "Uchronic Dreams: Working-Class Memory and Possible Worlds", i *The Myths We Live By*, Raphael Samuel & Paul Thompson (red.), London: Routledge.
- Rancière, Jacques (2006) *Texter om politik och estetik*, Lund: Propexus.
- Sutterlüty, Ferdinand (2014) "The Hidden Morale of the 2005 French and 2011 English Riots", *Thesis Eleven*, 121, 1.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0725513614528784>

Swyngedouw, Erik (2009) "The Antinomies of the Postpolitical City", *International Journal of Urban and Regional Research*, 33, 3.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00859.x>

Swyngedouw, Erik (2014) "Insurgent Architects and the Promise of the Political", i *The Post-political and Its Discontents*, Erik Swyngedouw & Japhy Wilson (red.), Edinburgh: Edinburgh UP.

Thompson, E.P. (1977) *The Making of the English Working Class*, Harmondsworth: Penguin books.

Tilly, Charles (2008) *Contentious Performances*, Cambridge: Cambridge University Press.

Waddington, P.A.J. (1991) *The Strong Arm of the Law*, Oxford: Clarendon.

Den bråkiga staden

Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm

Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson

Martin Ericsson och Andrés Brink Pinto, båda forskare vid Lunds universitet, tar ett helhetsgrepp på några mytomspunna ungdomsupplopp i Stockholm: 1948, 1951, 1954, 1956, 1965 och 1987. De tecknar en bild av vad som egentligen hände, hur polis och ungdomar agerade och vilka situationer som ledde till de dramatiska konflikterna om innerstadens centrala platser.

ISBN 9789170313172

Utgivningsdatum: 2019-12-05

Stockholmia förlag

stockholmia.stockholm.se

Stockholms
stad